

Kiket nem ér el, és kiken nem segít (eléggé) a segélyezés?

A szeg nyseg Csepelen¹

ELTE Szociológiai Intézet, Szociális Munka  s Szociálpolitika

Tanszék, Szeg nysegkutat  Csoport

¹ ESZCSM **kutatási program** “Kirekesztő mechanizmusok a jelenlegi szociális ellátásokban”
c. téma alt m ja. A kutatást az MTA tud st mogat si kerete is segítette.

Bevezetés

2002. novemberében pályázatot nyújtottunk be **a társadalmi befogadás kérdéseiről szóló ESZCSM kutatási programhoz egy olyan vizsgálatra, amely a “Kirekesztő mechanizmusok a jelenlegi szociális ellátásokban”** c. téma néhány altémájához kapcsolódott, konkrétan a következő címmel: “Kiket nem ér el, és kiken nem segít (elégg) a segélyezés?”. A mellékelt pályázati tervben azzal indokoltuk a pályázat szükségességét, hogy még a segélyezés kiterjedtségéről is sokféle ellentmondásos adatot ismerünk, és még kevesebbet tudunk azokról, akik jogosultságuk ellenére nem jutnak ellátáshoz. A kutatást saját korábbi vizsgálataink ellenőrzésére is szántuk, éspedig oly módon, hogy a korábban (2002-ben) gyűjtött országosan reprezentatív kvantitatív ismereteket egy szűk területen “mélyfúrással”, intenzív terepmunkával egészítjük ki. Minthogy a csepeli vizsgálat eddigi kutatásaink pontosítását és ellenőrzését szolgálja, a jelentés is ilyen módon mutatja be az eredményeket.

Jelentésünk első fejezete a segélyezésre vonatkozó ellentmondásos adatokat igyekszik tisztázni, különös tekintettel arra, hogy mennyire jó a segélyezés “célzottsága”, “hatásossága”. A második fejezet a segélyezés “hatékonyságára” keres választ, azaz arra, hogy mennyire segít a segély, illetve hogy kik is a kimaradók. Végül néhány ismert és kevésbé ismert javaslatot fogalmazunk meg a segélyezéssel, illetve a szegénypolitikával kapcsolatban.

A jelentéshez felhasználjuk a 2002-ben végzett ILO-PSS és ILO-POV felvételeket (l. alább); a Csepelen felvett 500 adatlapot, 80 interjút, valamint az önkormányzati vezetőkkel, a szociális intézmények vezetőivel, illetve interjúalanyaink egy kisebb csoportjával folytatott közös beszélgetéseket.

1. Segélyezésre vonatkozó információk különböző adatfelvételekben

A segélyezésre vonatkozó adatok mindig ellentmondásosak voltak, és ma is azok. Az elmúlt években több kutatás eredményei azt mutatták, hogy a jövedelmi szegénységben élők többsége nem jut hozzá a rászorultság alapján nyújtott szociális ellátásokhoz. A közölt eredmények alapján a szegény népesség 70-85 %-a ellátatlan marad. (Braithwaite 1998, Monostori 2001, World Bank 2001, UNDP 2003²). A legújabb hivatalosnak tekinthető adat a KSH Életmód és Időmérleg felvételéből származik. E felvétel segélyezésre vonatkozó adatairól hivatalos kiadványt nem ismerünk. Egy elemző tanulmány azonban 2003-ban megjelent az UNDP Évkönyvben³. Ez közli a KSH – sajtóban nagy visszhangot kapott – adatait, amelyek szerint “a rászorulók (kirekesztettek) tizede sem kap segélyt”⁴. Ezekkel az adatokkal kapcsolatban számos bizonytalanság és kétely merül fel. Az alábbiakban először ismertetjük a KSH adatok alapján kialakuló képet, majd pedig saját vizsgálataink eredményeit.

E kutatás befejezése után tudtuk meg, hogy a szociális ellátások igénybevételi arányának (take-up rate, TU), és a nem-igénybevevők arányának (non-take-up rate, NTU) kérdése az Európai Unióban fontos kutatási kérdéssé vált.⁵ Az eredmények bizonytalansága tehát nem csak Magyarországon foglalkoztatja a politikát és a kutatókat. Ugyanakkor széles körben elfogadottá vált, hogy az NTU jelenségét, azt, hogy miért nem vesznek igénybe jogosultak vagy rászorulók valamilyen segítséget, részletesebben kell vizsgálni, hiszen ez a mutató a kirekesztés fontos jelzőszáma lehet. Az NTU előzetes definíciója szerint azt jelenti, hogy “egy egyén vagy háztartás nem, vagy csak részben kapja meg azt a szociális ellátást, amelyre a törvények értelmében jogosult”⁶.

Magyarországon az NTU hányados mindkét elemével baj van. A *számláló* a segélyezetttek száma lenne. Azt ma már elég pontosan regisztrálják az önkormányzatok

² Az idézett kutatások alapadatai vagy a KSH különböző felvételeiből, vagy a TÁRKI panel, ill. Monitor vizsgálataiból származnak.

³ Az adatok elemzését az UNDP 2003. évi jelentése közli. (Szegénység és segélyezés. In: UNDP (2003) *A szegénység enyhítéséért – helyzetkép és javaslatok 2000-2002*. A Human Development Report. Szerkesztette Fóti Klára. Budapest, MTA Világgazdasági Kutatóintézet, United Nations Development Programme, 61-92. old.)

⁴ Népszabadság, június 27, június 30.

⁵ “Exit from and non-take up of public services.” "EXNOTA" project. Six country comparative analysis. Project financed within the Key Action Improving the Socio-economic Knowledge Base.

⁶ Oorschot W. van, Kolkhuis Tanke P. 1989. *Niet-gebruik van sociale zekerheid: feiten, theorieën, onderzoeksmethoden: een overzicht van de stand van zaken in binnen- en buitenland*, Den Haag, Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid.

és a KSH, hogy hány segélyt fizetnek ki. Azt azonban még mindig csak becslésekből tudjuk, hogy ez hány személyt érint (egy személy többféle rendszeres és eseti segélyt kaphat), illetve hogy hány háztartásról van szó. (A kérdésre visszatérünk.) Azaz országos szinten nem tudjuk, mennyi a számláló. A mintavételeknél számos más torzító tényező van: szégyellik bevallani a segélyt; elfelejdznek egy nem rendszeres segélyről; tévesen tekintik segélynek pl. a munkanélküli járandóságot, (amit a népnyelv munkanélküli segélynek hív), vagy nem tekintik segélynek a rendszeres gyermekvédelmi támogatást (hiszen a neve sem segély).

A hányados *nevezőjével*, a jogosultak számával még nagyobb a baj. A jogosultsághoz a legtöbb esetben alapfeltétel az egy főre jövedelem alacsony szintje. *A jövedelmeket soha és sehol nem tudják pontosan mérni*, de Magyarországon a szokottnál magasabb a fekete-szürke jövedelmek aránya, illetve a rossz adómorál miatt alacsonyak a bevallott jövedelmek. Egy másik fontos ok, hogy a jövedelemre vonatkozó adatokat is tartalmazó mintákból a *legszegényebbek többnyire hiányoznak*. A hiány különösen nagy az egyik leggyakrabban használt adatforrásnál, a KSH Háztartási költségvetési felvételeinél, amelyek a kérdezettek számára nagy igénybevételt jelentenek. (Ezek a felvételek nagyon jól használhatók a fogyasztás szerkezetének elemzése mellett számos életkörülmény megvilágítására. Súlyosan alábecsülik azonban az egyenlőtlenség mértékét. A 2001-es adatok szerint pl. a két szélső ötöd közötti jövedelemszorzó 3,3-szoros, a világon az egyik legalacsonyabb. Más adatforrások szerint ez az arány 5 körül, vagy a felett van, és a jövedelemeloszlás mindkét szélén rosszabb és jobb helyzetűek vannak.) További probléma a *jogosultak körének meghatározása*. Egyfelől Magyarországon még mindig nagy a diszkréció szerepe a legtöbb segély megítélésél, tehát a jogosultság nem tiszta. Másrészt a viszonylag egyszerűen (ha nem is jól) mérhető jövedelemteszt mellett egy sor segély más feltételekhez is kötött, pl. vagyonhoz, a munkaügyi központtal való kapcsolattartáshoz, a lakás nagyságához, ápolási díj esetén az ápolat beteg állapotához, stb. Ezek statisztikai számbavétele gyakorlatilag megoldatlan, vagy szinte megoldhatatlan.

Kutatásunk természetesen nem tudta megválaszolni az igénybevételi aránnyal kapcsolatos, akkor még csak pontatlanul megfogalmazott kérdéseket. Mégis, ezekre keresett valamilyen választ. Nem állítjuk, hogy adataink "jók". Csak azt, hogy az egymást követő két adatfelvételnél egyre nagyobb erőfeszítéseket tettünk a valóságos helyzet megismerésére, személyesen végzett terepkutatásokkal igyekeztünk önmagunkat is ellenőrizni.

1.1 A segélyezett háztartások aránya és a segélyek differenciálódása KSH adatok szerint

AZ UNDP Évkönyvben megjelent, a KSH adataira épülő tanulmányban olvasható: “A segélyezésre vonatkozó kérdéseket 1999 végén, 2000 elején tették fel. A megkérdezetteknek csak a segélyezés tényéről és jogcíméről kellett nyilatkozniuk. A segélyek összegéről nem állnak rendelkezésre adatok. *Adatfelvételünkben a családok 15%-a nyilatkozott úgy, hogy az év során részesült valamilyen szociális segélyben.* Ez az arány lényegesen alacsonyabb, mint a KSH önkormányzati regiszteréből származó adatközlése, amely szerint a magyar háztartásoknak *közel harmada* segélyezett, ugyanakkor megegyezik más lakossági adatfelvételek segélyezési arányszámával”.

Az eltérés – 15 és 30 % – okait az elemzés nem vizsgálja. Megítélésünk szerint a KSH-nak magának tisztázni kellene, mi az Életmód vizsgálatban tapasztalt 15%-os segélyezési arány, illetve az önkormányzati regiszterből származó 30% -os arány közötti eltérés oka. Információ hiányában az is feltételezhető, hogy a 30% az összes folyósított segély száma. Az 1. tábla minden segély típusú ellátást tartalmaz, legyenek rendszeresek vagy esetiek. Ezek együttes összege 2,8, azaz közel 3 millió.

1. Tábla

Rendszeres és eseti segély-jellegű ellátásokban részesülők száma /1998 – 2002/

Segélyezés típusa	1998.	1999.	2000.	2001.	2002.	Változás, 1998- 2002, %
Rendszeres havi jövedelempótló pénztámogatásban részesülők száma, ezer fő						
Tartós munkanélküliek segélyei*	195,7	171,8	156,2	134,7	131,2	-33%
Megváltozott munkaképességűek rendszeres szoc. segélye	6,9	8,8	6,0	7,3	8,5	+23%
Ápolási díj	24,5	25,9	26,9	29,4	31,4	+28%
Időskorúak járadéka	8,9	8,6	8,1	7,7	7,0	-22%
Rendszeres gyermekvédelmi támogatás	742,7	804,1	786,3	780,3	757,9	+2%
Összesen, jövedelempótló tám.	978,7	1 019,2	983,6	959,4	936,1	-4%
Kiadáskompenzáló- és eseti segélyben részesülők száma, ezer fő						
Lakásfenntartási támogatás	268,7	211,9	197,0	183,2	175,1	-35%
Közgyógyellátás	481,0	471,8	489,2	497,4	506,8	+5%
Temetési segély	81,0	78,2	76,7	71,4	70,4	-13%
Átmeneti segély	745,6	681,4	643,4	639,3	665,4	-11%
Rendkívüli gyermekvédelmi támogatás	389,6	384,1	432,2	407,2	395,4	+1%
Összesen jövedelemkiegészítő tám.	1 966,0	1 827,3	1 838,4	1 798,5	1 813,2	-8%

*Két ellátásban – a jövedelempótló támogatásban és az aktív korúak rendszeres szociális segélyében – részesülők együttes száma.

Forrás: König Éva: *A segélyezés rendszere* c. A SZOLID projekt számára készített, egyelőre kéziratban lévő tanulmánya, amely KSH adatokat használ fel.

Az összeadások azonban nem jogosultak. (Már azok sem, amelyeket a tábla tartalmaz.) Az egyes sorok sok okból nem adhatók össze. Az egyik fő ok az, hogy a lakhatási támogatás kivételével az ellátásokat nem a családnak (háztartásnak), hanem az egyénnek nyújtják. A gyermekvédelmi támogatást például a *gyermekek* után adják, és a KSH által közölt adatokból nem tudjuk, hány 1, 2, vagy ennél többgyerekes háztartás volt a segélyezettettek között, azaz nem tudjuk, hány háztartás kap ilyen segélyt. Ha pl. átlag 2,2 gyerekekkel számolunk (amely becslésre van valamelyes alapunk⁷), akkor 350 ezer

⁷ L. a később ismertető ILO-PSS felvételt.

háztartás kaphatta ezt az ellátást. Ugyanígy, ha egy háztartáson belül több munkanélküli van, többen is kaphatnak rendszeres segélyt. A másik fő okot a segélyek kapcsolódása jelenti. Minthogy a rendszeres segélyek normativitása nőtt, egyre kevésbé érvényesül az a sokáig követett önkormányzati “hüvelykujj szabály”, hogy egy családnak csak egy segély nyújtható. A rendszeres és átmeneti segélyek azért nem adhatók össze, mert többnyire együtt járnak.

Végeredményben a fenti adatok alapján csak becslésre van mód. Egy lehetséges becslés a következő: a gyvt-t kapó háztartások számát 350 ezerre tesszük; a lakhatási támogatásban részesülők feléről, a közgyógyellátásban részesülők harmadáról, az átmeneti ill. rendkívüli ellátásban részesülők huszadáról tételezzük fel, hogy jövedelmi rászorultság volt az ellátás indoka, és más ellátást nem kaptak; a többiekről pedig azt, hogy valamilyen átfedés esetükben van. Ilyen feltételek mellett kb. 650 ezer háztartás kaphat valamilyen ellátást. A KSH szerint 2000-ben 3,7 millió volt a háztartások száma. *Ezen az alapon a segélyt kapó háztartások aránya mintegy 17%, azaz valóban közelebb lehet a 15, mint a 30 százalékhoz.* Ha a segélyezett háztartások nagyságát az átlagosnál valamivel nagyobbra becsüljük, (2,7 fő helyett 3 főre), akkor kb. két millió ember élhet a segélyezett háztartásokban. Ez a lakosság ötöde, és meglehetősen közel van a szegénység kiterjedtségére vonatkozó becslésekhez.

Ezt a becslést König Éva új, a SZOLID projekt részére készített tanulmánya alátámasztja. “A segélyezették száma halmozódást tartalmaz, mivel a segélyben részesülő családok 23 %-a kétféle, 5 %-a pedig háromféle segélyt is kap. A halmozódás nélküli segélyezették száma 1,7-1,8 millió közöttire tehető.” Ennek az adatnak a forrását a tanulmány nem ismerteti.⁸

A közel két millió segélyezett azt jelenti, hogy ha a “célzás” többé-kevésbé jó lenne, akkor azt állíthatnánk, hogy a segélyezés “hatásos”, azaz a szegények többsége kap valamilyen segélyt.

A KSH adatai szerint azonban a célzás rossz. A fenti tanulmány a következőket írja: “a segélyezés igen alacsony szinten éri el a szegényeket. Attól függően, hogy milyen megközelítést használunk⁹, a szegényeken belül a segélyezett háztartások aránya 10 és 20 % között mozgott, mindkét segélyezési típust (azaz a főbb rendszeres, valamint az átmeneti segélyeket) vizsgálva”. (76.o.) A részletes adatok szerint a szegénység mélysége alig differenciál, például az alsó jövedelemtöredék¹⁰ tartozó háztartások 17,3,

⁸ Valószínűleg az ESZCSM mintahelyi adatgyűjtése a számítás alapja.

⁹ A tanulmányban 3 vagy 4 megközelítés szerepel: alsó jövedelm ötöd, alsó jövedelmi tized, nyugdíjminimum alattiak, “jövedelmi és vagyoni szegények”.

¹⁰ A számítások ekvivalens – azaz felnőtt egységre átszámított – jövedelmek alapján készültek. Sajnos az adott vizsgálat olyan “saját” ekvivalencia skálát használ, amely más adatgyűjtésekkel nem hasonlítható össze,

az alsó tizedhez tartozók 21,1%-a kapott “jövedelempótló és jövedelemkiegészítő” segélyt, amely fogalomba gyakorlatilag minden rendszeres segély beletartozik¹¹. A magasabb jövedelmű csoportokról sajnos nem közölnek adatot¹². Ám ha a teljes mintában a segélyezettek aránya 15%, és az alsó ötödben 17%, akkor a felsőbb ötödökben –tizedekben sem lehet sokkal alacsonyabb ez az arány. Az egyszeri, átmeneti segélyeknél hasonlóan csekély az eltérés az alsó ötöd és tized között (13,1 ill. 15,6%). Néhány tényező – például a gyermekek száma, vagy a háztartásfő életkora – a jövedelmeknél jobban differenciálja a segélyezési arányokat. Ám a differenciák ellenére a legrászorultabbaknál is alacsonyak az arányok. Így például, noha a gyerekek száma jelentősen differenciál, a 3 és több gyerekeseknek is csak egy harmadát “érte el” a segély az alsó ötödben is, meg az alsó tizedben is.

Vagyis a KSH adatai alapján úgy tűnik, hogy a rászorultság-alapú pénzellátásoknál nagyon rossz az ún. célzás. Az elemzés azt állítja, hogy a jövedelmi rászorultság alapján nyújtott ellátások szétfolynak: a rászorulóknak túlnyomó többségét nem éri el a segély, viszont (logikusan kikövetkeztethetően) tömegével kapnak segélyt nem-rászorulóknak. Ebből viszont vagy az a következtetés adódik, hogy a segélyezettek jelentős része rossz jövedelembevallást nyújt be, azaz csal, vagy rosszak a segélyfeltételek.

Ezeket az adatokat tévesnek, sőt sajnálatosan félrevezetőnek ítéljük. Több kutatás alapján úgy véljük, hogy *a segélyezés célzottsága ennél lényegesen jobb*. Noha a szegények nem kis része valóban kiszorul a segélyezésből, a KSH által jelzettnél nagyobb arányban kapnak valamilyen ellátást. És noha az esetek egy részében nem a legszegényebbek kapják az ellátást, az ilyen ellátások többségének is van létjogosultsága is, törvényes alapja is. A létjogosultság az ellehetetlenülés megelőzése. Súlyos betegség esetén havi 20-30 ezer Ft lehet a havi gyógyszerköltség. A havi lakásrezszi ugyancsak elérheti a 25-40 ezer Ft-ot, távfűtés vagy albérlet esetén ennél több. Ezeket az összegeket még az átlagos fizetés sem fedezi, nemhogy az átlagos nyugdíj. A Szociális törvény valamennyire elismeri ezeket a körülményeket, és a közgyógyellátás, illetve a lakhatási támogatások feltételeit nem feltétlenül köti a legsúlyosabb jövedelemhiányhoz.

minthogy az aktív keresővel nem rendelkező háztartásokban alacsonyabb “átváltási kulcsokat” használ. A keresős családokban az első felnőtt, a második 0,75, stb. A kereső nélkülieknél az első felnőtt 0,9, a második 0,65, stb. Magyarországon elterjedtebb ennél az ún. első OECD skála, amely nem tesz különbséget keresős és nem-keresős háztartások között.

¹¹ Egy, a 63.o.-n szereplő megjegyzés felsorolja a figyelembevett segélyeket. Azt nem közli a tanulmány, hogy az Életmód és Időmérleg felvételben hogyan tették fel a kérdést, s hogyan különböztették meg a kétféle segélyt.

¹² Sajnálatosnak tartjuk azt az új gyakorlat, hogy a KSH olyan elemzéseket közöl, amelyekben nem ismerteti az alapadatokat, illetve az abszolút számokat. Ez általában ellentétes a kutatás szabályaival, de különösen elfogadhatatlan egy közszolgálatot ellátó hivatal esetében. Alapadatok nélkül nincs mód további elemzésekre, vagy a közölt eredmények teljesebb értelmezésére.

Nem állítjuk, hogy csalás nincs. De tapasztalataink, a helyi önkormányzatokkal és a szegényekkel folytatott beszélgetéseink szerint a csalással megszerzett segélyek aránya nem jelentős. Egyetlen előítéletes sztereotípiát él mindket körben: számos önkormányzati tisztviselő szerint is, a szegények egy része szerint is gyakori, hogy “jönnek a Mercedesszel, a sarkon leállnak, és csörög rajtuk az arany¹³”, de hozzák a jövedelemigazolást, amire kötelező fizetni. Konkrét példát általában nem tudnak mondani. Annyit mindenesetre merünk állítani, hogy a csalással megszerzett közpénzek összege biztosan nagyságrendekkel kisebb arányú, mint mondjuk az ugyancsak jövedelem-letagadásból adódó adócsalásokkal okozott kár. Mégis, a közvélemény és a média sokkal inkább bocsánatos bűnként állítja be az adócsalást, mint a segély-csalást.

Minthogy a közvélemény jelentős része segély (illetve segélyezett) ellenes, veszélyesnek tartjuk a segélyezés rossz célzására, a pazarlásra és csalásra utaló, hivatalosnak tűnő információkat, főként, ha azok nem kellően ellenőrzöttek.

¹³ Természetesen - kimondva vagy kimondatlanul- cigányokra utalnak.

1.2 A segélyezett háztartások aránya és a segélyek differenciálódása saját adataink szerint.

Az utóbbi években többször próbálkoztunk a segélyezés adatainak pontosításával. 2001-ben a Nemzetközi Munkaügyi Hivatal felkérésére két vizsgálatot végeztünk 1000–1000 háztartás körében. A megkérdezettek mindkét mintában 18 és 60 év közöttiek voltak, azaz adataink nem alkalmasak az idősek helyzetének elemzésére, és nincs az összlakosságra vonatkozó adatunk. A minták a 60 éven aluliakból álló családokat, mintegy 8 millió embert reprezentálnak.

Az *első* kutatás az alapvető biztonságokra, elsősorban a munkabiztonságra vonatkozott. A 60 éven aluli lakosságra országosan reprezentatív (ILO–PSS-kutatás). A *második* kutatás a társadalmi biztonság (új műszóval társadalmi védelem) ellátórendszereihez való hozzájutást, a szegénységet és a kirekesztést vizsgálta. Ez a minta csak a “szegényeket” reprezentálja, akiknél 20000 Ft, azaz közelítően az akkori nyugdíjminimum alatt volt az egy főre jutó jövedelem (ILO–POV-kutatás). A szegényminta körülbelül a (nem nyugdíjas) társadalom legalacsonyabb jövedelmű 30 százalékát fedi le. Az ezen belüli legszegényebb harmad tehát nagyjából a (nem nyugdíjas) társadalom alsó tizedét jelenti. Ez mintegy 800 000 embert jelenthet. (Az ILO-PSS és az ILO-POV minta egymástól független volt.)

Egy *harmadik* próbálkozás a “csepeli kutatás”, amely nem használt reprezentatív mintát, hanem a szegénységre és segélyezésre vonatkozó kvalitatív módszereket használt. Ennek ellenére – az interjúk kereteinek kialakításához – 500 adatlap is elkészült. Ezekből is számítható néhány tájékoztató értékű adat. (L. 2. függelék)

Mindhárom kutatás elég részletesen, segélyfajtánként vizsgálta a segélyezést. Az ILO-PSS-ben szokványos kérdések voltak arról, hogy a kérdezettek kaptak-e valamilyen segélyt. Igaz, a kérdezők figyelmét felhívtuk a kérdés fontosságára, és adtunk némi tájékoztatást a segélyezésről. Az ILO szegényvizsgálatban a kérdések középpontjában a szociális jövedelmek álltak, és ezeken belül külön súlyt kaptak a segélyek, amelyekről többféle módon igyekeztünk információkat szerezni. Külön rákérdeztünk arra, hogy melyik segélyről tudnak, hogy kértek-e segélyt, volt-e elutasítás és milyen indokokkal, stb. A csepeli kutatás elsősorban a szegénységgel való küzdelem stratégiáin volt, így a segélyezés a beszélgetések “fő áramához” tartozott.

A segélyezési arányt az össznépeségre, ill. a 60 éven aluliakra nézve tudjuk becsülni az ILO-PSS minta alapján, amely reprezentatív a nem-szegényekre is. Ebben a körben a segélyezési arány nagyobb, mint az idősebbek között. Ma még az idősek túlnyomó része nyugdíjra jogosult. S noha az idősek jelentős hányadánál a nyugdíj – magas rezsi és rossz egészségi állapot esetén különösen – nem elég a tisztességes megélhetéshez, de még az alapszükségletek fedezéséhez sem, inkább nélkülöznek, minthogy segélyt kérjenek. (Országosan a nyugdíjas korúaknak nyújtható idősek járadékát igen kevesen igénylik. Az idősek “szemérmességét” a csepeli információk egyértelműen alátámasztják.)

Az eredmények szerint a 60 éven aluli összlakosságot reprezentáló mintában a háztartások 20 %-a kapott valamilyen jövedelemigazoláshoz kötött ellátást. Ha az időseknél alacsonyabb segélyezési arányát feltételezünk, ismét nagyjából 15% körüli országos arányhoz jutunk.

A szegények segélyezési arányáról mindhárom felvétel tájékoztat. Az országos mintában az alsó jövedelem harmad 45 százaléka volt ellátott. A szegény mintában – amelynek jellemzői a legtöbb szempontból nagyon közel vannak az országos minta alsó harmadához, (1. 1.sz.melléklet - 1., 2., 3 tábla–) a háztartások 61 %-ához jutott el segély. A csepeli nem-reprezentatív, de elég szegény mintában az összes kérdezett 40%-a, a halmozottan szegény harmad 50-a, a nyugdíjminimum alatt élők 60%-a kapott segélyt. Minthogy az ILO-PSS és az ILO-POV minta összetétele nagyon hasonló, és a mintavétel módszere is azonos volt, a segélyezési arány különbsége (45% az országos, 60% a szegénymintában) abból adódhat, hogy a szegényvizsgálatnál, még nagyobb figyelemmel tettük fel a kérdéseket. A reprezentatív szegényvizsgálat és a csepeli vizsgálat eredményei gyakorlatilag azonosak, mindkettőnél nagy volt a segélyezésen a hangsúly. Talán azt is érdemes megjegyezni, hogy a két szegényvizsgálatnál világossá vált a kérdezettek számára, hogy a segélyezést a kérdezők nem tekintik szégyennek.

A további adatokból az tűnik ki, hogy *mindhárom mintánál meglehetősen pontosnak tűnik az ún. célzás.* Ellentétben az egyéni család-országos pazarlás tézisekkel, minden adatunk szerint szoros kapcsolat van a jövedelmi szint és a segélyezési arány között. Tudjuk, hogy egy 1000 háztartásból álló minta tizedekre bontása meglehetősen nagy hibahatárokkal járhat. A segély-jövedelem kapcsolat azonban olyan konzisztens és erős, hogy aligha lehet torzított adatok véletlen eredménye.

Az országos mintában az alsó tizedben a háztartások 56, a felső tizedben 1 százaléka részesült valamilyen jövedelemhez kötött ellátásban (vagy munkanélküli járadékban, amely egyébként nem jövedelemhez kötött segély, csak sokan annak tekintik). Az alsó és felső ötödben a segélyezett aránya 55% és 2%. A feltűnő az, hogy a jövedelem-segélyezés kapcsolat nem fokozatosan csökken. Az alsó két tizedben szinte azonosak,

50% feletti az arányok. A következő két tizedben az arány feleződik (25% körüli), majd két-két tizedenként ismét nagyjából feleződik. Ezért a továbbiakban csak az ötödökre, illetve a könnyebb áttekinthetőség érdekében a jövedelmi harmadokra vonatkozó néhány adatot közlünk. Az alsó ötöd a KSH adatokkal hasonlítható össze, az alsó harmad saját szegénymintánkkal. (2.1-2.3 tábla)

A segélyezést indokoló okok is megvannak, pl. az alsó ötödben a háztartások 66, a felső ötödben 13%-ában van munkanélküli. Minden más segélyezést indokló tényező szerint is elég nagy a gyakoriságok különbsége a jövedelemcsoportok szerint. “Lent” több a gyerek, több a beteg, a lakással kapcsolatos adósság, és sokkal szegényebbnek is érzik magukat. (2.4. tábla) Ezek a tényezők differenciálják a segélyezési arányokat is, de *a jövedelmi szint mindig fontosabb differenciáló tényező, mint bármilyen segélyezésre alapot szolgáló indok*. Egyetlen példaként a gyerekszám, a jövedelem és a segélyezés kapcsolatát mutatjuk be jövedelem harmadonként, illetve jövedelem ötödönként. (2.5 és 2.6 tábla)

A szegénymintán belüli jövedelmi szóródás sokkal kisebb, mint az országos mintában, hiszen 20000 Ft alatti egy főre jutó jövedelem volt a mintába kerülés kritériuma. Ennek ellenére a segélyezési arányok differenciáltsága elég jelentős. Ám itt már nem annyira a jövedelmek differenciálnak (amelyek a szegényminta alsó 50-60 %-ánál nem különböznek jelentősen), mint az egyéb tényezők. A segélyhez jutók aránya pl. az alsó két, sőt három ötödben 65-69%, a felső ötödben (akik tehát az országos átlaghoz képest szintén szegények) 49%. (3.1 és 3.2. tábla) A gyerekek száma a szegény mintán belül a jövedelem függvényében nagyon élesen differenciál. Noha az egész minta szegény – az egy főre jutó jövedelem *mindenkinél a nyugdíjminimum alatt volt*– a felső ötödben már csak a gyerektelenek 15 százaléka, a 3 és több gyerekesek 49 százaléka kapott valamilyen segélyt. Az alsó ötödben a megfelelő arányok 52 és 86%. A jó hír az, hogy a gyerekek jelentős részéhez eljut a segély. A rossz hír pedig az, hogy aze egyedülálló jelentős része teljesen ellátatlan. A két ILO kutatás külön felhívta a figyelmet az egyedülálló, elsősorban az egyedülálló férfiak sérülékenységére.

A következtetés eléggé egyértelmű: a segélyezések “célzottsága” meglehetősen jó. *A nem-szegények kevés segélyt kapnak, és azt is valószínűleg többnyire indokoltan. A pénz két szempontból kevés. A pontosnak tekinthető célzás ellenére nem jut segély a szegények 40-50 százalékának, sőt a legeslegszegényebbek 15-50 százalékának sem. Az ennél is nagyobb hiányosság az, hogy a segély kevés.*

Egyik kutatásban sincs pontos adatunk a segélyezés előtti és utáni jövedelemről, csak a segélyezés tényéről és az összes jövedelemről. Ami így kiszámítható, az annyi, hogy a

kapott segélyek ellenére a segélyezettek átlagos jövedelme rendkívül alacsony, messze a létminimum, sőt a nyugdíjminimum alatt marad.

2. A segélyekkel elért jövedelmi színvonal - a szegények szegényedése

Minden adat azt mutatja, hogy a segélyek színvonala mindig is olyan alacsony volt, hogy a segítség nem érhetette el igazi célját, sosem biztosított minimális, de még elfogadható szintű megélhetést sem. 1998 után azonban a segélyezés még a korábinál is szűkmarkúbbá vált. 200 ezer fővel csökkent a segélyezettek száma, (l 1. tábla) és csökkent a segélyezésre fordított összeg reálértéke (König, i.m.) A segélyezés rossz színvonaláról sokatmondó adat, hogy a közel két millió szegény segélyezésére **1998-ban az össznézeti termék 0,8 százaléka, 2002-ben 0,6 százaléka jutott. Ennyi jutott szegénységük okán a lakosság közel egy ötödét kitevő szegényeknek.** A segélyek tették ki 2002-ben az összes pénzbeni szociális támogatás 4,3 százalékát. Az Európai Unióban ez az arány 10,5 százalék. Még ahol a legalacsonyabb, Dániában, amely egyben az egyik leggazdagabb tagállam, ott is 2,9 százalék, a közismerten segélyellenes – és univerzális ellátásokban ugyancsak bőkezű – Svédországban pedig 5%. A magyar arányt szomorúan alacsonynak ítéljük.

Az ILO-PSS országos (nem szegény) minta adatai szerint a segélyezettek átlagos egy főre jutó jövedelme a többségnél a nyugdíjminimum alatt maradt. A 4,1-4.3 táblák azt is jelzik, hogy minél szegényebb, sebezhetőbb egy csoport, annál nagyobb a segély-arány, de annál kevésbé segít a segély. Ez logikusan is következik abból, hogy a segélyek nagysága *csak* a jövedelemhatártól függ. E fölött nincs rendszeres segély, alatta pedig van, függetlenül attól, hogy a család mennyire marad el a minimumtól. Így a kereső nélküli, vagy sokgyerekes családok a segély ellenére nagyon rossz helyzetben maradnak.

Adalékok a szegénységről Csepelen

Csepel egészének helyzetét meghatározta a “gyár”. E köré szerveződött a munka, a lakás, az élet. A gyár felbomlásával a város jellege megváltozott. A jobban felkészültek közül sokan jobb helyre költöztek; vidékről és Budapestről sok szegényebb ember ideáramlott; a romák aránya megnőtt; a helyiek egy része munka nélkül maradt; a lakásukat fenntartani nem tudók kijjebb, a “kertségbe” kényszerültek; a hajléktalanság jelentőssé vált.

Az önkormányzat feladatai a szegénységgel kapcsolatban sokszorosra nőttek. A szociális ügyekért felelős önkormányzati vezető (szociális és egészségügyi ágazatvezető) szerint

“a rendelkezésre álló gazdasági eszközök nagyságrendekkel kisebbek a szükségesnél – nem tudunk megfelelni a törvényi előírásoknak, pedig itt minden szociális célra adott állami “fillért” arra is fordítunk, sőt az önkormányzat is hozzárak a költségvetési összeghez”. Olyan kevés a pénz, hogy 2003-ban nominálértékben 30%-kal csökkentették az átmeneti segélyre fordítható forrást. E közben az önkormányzati vezetők és az intézményvezetők szerint egyaránt mélyül a szegénység. A gondozási központ vezetője például azt tapasztalja, hogy a korábinál többször kénytelenek a “méltányossági jogkör gyakorlásával” elengedni a térítési díjat, amit a nyugdíj alapján ki kellene vetni. Ennél rosszabb új jelenség, hogy “a nyári szünetben, amikor nincs iskolai étkeztetés, gyerekeket etetünk”. Ez ráadásul szabálytalan is.

A szegényedés okait és következményeit tapintható közelségbe hozza néhány részlet a csepeli interjúkból és csoportos beszélgetésekből. A problémák súlyosságának sorrendje nagyjából a következő: a munkanélküliség; ennek következménye az eladósodás; a betegségek, amelyeket gyakran a munkanélküliség vált ki, és a pénztelenség súlyosbít; az eladósodás miatti kényszerű lakáscsere vagy lakásvesztés; a gyerekek perspektívtalansága, a továbbtanuláshoz szükséges eszközök (nyelvtanulás, stb.) megfizethetlensége; az információ hiánya.

Munkanélküliség

A munkanélküliséget akkor is rosszul élik meg, ha nincs közvetlen és súlyos következménye.

“Pénzügyi előadó voltam egy kereskedelmi cégnél és az megszűnt. Na most 50 éves elmúltam már akkor és egyszerűen nem tudtam olyan munkakörbe elhelyezkedni. Hiába dolgoztam az utolsó években számítógépen, mindenütt az volt, hogy a nyelv, meg, hogy fiatalabbra gondoltunk... “Nagyon nehezen éltem meg a munkanélküliséget, amikor az ember 18-19 éves korától folyamatosan dolgozik, s akkor hirtelen...” (2 évig volt munkanélküli segélyen, 1 évig jövedelempótlón, majd nyugdíjazásáig egy szociális foglalkoztatóban dolgozott.)(Nő, 62.)

“Mindenki tudott már róla csak az nem tudta, akit elküldenek. S ez volt a szomorú benne. Mert, hogy nekem az esett rosszul, hogy 22 év után még a főnök sem merte megmondani, csak üzent. Üzent! Karácsony előtt, hogy menjek a munkáigyre.” (nő, 54)

De sokszor súlyosak a következmények – eladósodás, lakásvesztés, pszichés vagy szomatikus betegségek.

“Jelenleg Ferenc (a férj) - amióta megszűnt a Gyár- munka nélkül van. . A munkanélküli segélyt –egy félreértés miatt-tavaly nyáron három hónapra szüneteltették, Ferenc azóta nem igényelte meg. Még bízok abban, hogy elhelyezkedhet... illetve néha van munka. Állandó munkát nem talál. . Irén, a feleség, három éve megbetegedett, leszázalékolása folyamatban van, jelen helyzetüket kilátástalannak látják. Irén 10 hónapja semmilyen ellátásban nem részesül. Gyakorlatilag a családi pótlékon kívül semmilyen fix jövedelemmel nem rendelkeznek. A számlákat hónapok óta nem tudják befizetni, így helyzetük egyre súlyosbodik. (Férj-feleség, 38 évesek, 3 gyerek, romák, nagyon igyekvőek)

Van, aki azért lett munkanélküli, mert a rendkívüli terheléssel, stresszel járó munkától pánikbeteg lett, amit egy ideig nem ismertek fel.

“Aztán egy nagyon stresszes munkahelyre kerültem Örültem, amikor előreléptettek; szállítmányozási cégnél voltam, fuvarszervező lettem, anyagilag nagyon jó volt. Ez viszont azzal járt, hogy reggel hatkor már csörgött és este tízkor még csörgött itthon a telefon. Önálló döntési jogom nem volt. Egész nap görcsben volt a gyomrom, mert bármi kis hibát vétettem, azért már borzalmas, hogy mit kaptam, letolásokat, kiabáltak velem.” Innen került betegállományba, majd egy hónapig a levegőben lógott, mert nem adták ki a munkavállalói papírjait. Végül jelentkezett a munkaügyi központba, ahol regisztrálták, és hivatalból kikérték a papírjait

Kétségtelenül vannak, akik végleg lemondtak arról, hogy dolgozzanak, és beleszoktak a segélyezett, vagy rokkantnyugdíjas életmódba. Ám sokan betegség vagy idős kor ellenére dolgozni akarnának, csak éppen nincs (megfelelő?) munkalehetőség. Néha csak adminisztratív akadály van:

“Munkanélkülin voltam. Aztán végre találtam egy helyet, fel is vettek volna, de orvos papír kellett, a doktornő meg szabadságon volt, senki sem helyettesítette, így vissza kellett mondani az állást ... Akkor kellett aktív korúak jövedelempótlójára mennem, ahelyett, hogy fizetésért dolgozhattam volna, így 17.000 Ft-t kaptam arra a hónapra a 40.000 helyett!” (Nő, 50)

De többnyire nehezebb a helyzet – kor, betegség, بورسзін komoly akadályok.

“ Amikor meglátnak, azt mondják, hogy a munka be van töltve. Nehéz, mert nem mondom, hogy nem adnak okot némely cigányok, de nagyon nehéz annak aki dolgozni akar.” (ffi, 45)

“Állandóra már egy 54 éves nőt nem igen vesznek fel. Fiatalokat alkalmaznak.”(nő, 54)

“Ahány helyre csak beküldtem a pályázatomat az önéletrajzommal, mindig ugyanúgy végződött. Megfelelek minden elvárásnak, általában be is hívnak beszélgetni, s amíg meg nem látnak, rendben is megy a dolog. Mikor eljön a beszélgetés időpontja, akkor valamilyen oknál fogva mindig éppen akkor lesz meg a létszám. Azt sohasem mondják, hogy a roma származásom miatt utasítanak el, de azt már igen, hogy a korom az indok. Ötven éves vagyok, és volt rá eset, hogy nyíltan megmondták, hogy a fiataloknak szeretnének esélyt biztosítani.” (Ffi, 50, hosszú munkaviszony)

. “Ránéznek az emberre és összevetik az olyan cigányokkal, például akik rabolnak, gyilkolnak vagy bármit megcsinálnak, tehát nem azt nézik, hogy ez rendes, ez nem rendes, hanem egy kalap alá veszik őket és azt mondják már pedig nem. És ez így van, így van ez az albérleteknél is, elmegyek rám néznek, jaj köszönjük szépen, már tárgyaltan.” (Nő, 48, hosszú munkaviszony, beteg)

Fekete munka

A szürke-fekete munka továbbra is gyakori. Számos ok ismert. Ilyen a munkáltató bizonytalansága a vállalkozás stabilitását illetően; a magas közterhek; a munkavállaló látszólagos anyagi előnye, stb. Sokan szeretnének állandó munkát, de egyszerűen nincs, és belekényszerülnek az alkalmazásba. Ehhez az interjúk során egy-két, talán kevésbé ismert motívum járult, amelyek jogosságát a Munkaügyi Központ vezetője megerősítette.

Kiemelten fontos, hogy sok fekete munkánál napibér van, sőt, olyan esettel is találkoztunk, ahol a munkáltató *naponta kétszer* fizetett. Akinek semmi tartaléka nincs, ott a napi fizetés azt jelenti, hogy mindennap tud enni. Ezért az előnyért vállalják a kizsákmányolás, túldolgoztatás, bér visszatartás, szabálytalanság kockázatát,

Egy másik tényező a közmunka bizonyos formái ellen hat. A munkanélküliek egy része – főleg, de nem kizárólag romák – egyszerűen gyűlöli az utcaseprést, és ezt nem hajlandó vállalni. Az ok az, hogy ráismerhetnek, és az alantas munka a továbbiakban szinte páriává teszi őket. (Mintha az indiai kasztrendszer logikájáról lenne szó.) Nehezebb munkát, megalázóbb feltételeket elfogadnak – de az utcaseprés sokak számára a “méltóságon alulit” jelképezi.

Lakásproblémák

A lakások zömét privatizálták. Ahogyan az alpolgármester elmondja, az ócska lakások maradtak önkormányzati tulajdonban. *A lakások egy része rosszabb a hírhedt dzsumbujnál. "Az udvaron szeméthalmok, patkányok, csontkukac vastagon a kuka falán, az egyemeletes bérkaszárnya kívülről teljesen lepusztulva. Az udvaron, szabadon kóborló kutyák és szabadon kóborló kisgyerekek."* Ennek ellenére magasak a rezsiköltségek. A kerületnek 500 millió Ft segélykerete van, ennek felét a CSEVA (ingatlankezelő) kapja, de az ingatlanok egy része kezeletlen, a tartozások halmozódnak, és a rendkívül magas büntető kamat miatt rövid idő alatt többszöröződnek. 80 ezertől 2 millióig terjedő összegekkel találkoztunk.

Az adósságkezelés lassan ismertté válik. A kérdezettek egy részének segített ez a szolgáltatás. Többen nem tudják vagy merik vállalni az első, nagyobb törlesztést és rendszeres részletfizetést. Egy kérdezett nem hajlandó eltérni, hogy beleszóljanak a pénzbeosztásába – "majd ő maga elintézi". (Valószínűleg el fogja veszíteni a lakását.)

A lakáshoz jutás nehéz, illetve lehetetlen. Mind az újonnan felköltözők, mind a helyben lakást vesztők több megoldással próbálkoznak: falura költözés, amely próbálkozás a munkalehetőség hiánya miatt többnyire kudarcba fullad; összeköltözés családtaggal, ha van, aki befogad; kiköltözés a víkendtelkes külterületre, sufni építés; "albérlet", ami most már gyakran jelent egy kis önálló lakást (egy hosszú falusi típusú ház külön bejárátú szobáját), vagy sufnit, gyakran minden komfort nélkül, jelentős összegért. Ide többnyire nem engedik a bérlőt bejelentkezni, ezért a szociális ellátásoknál problémák adódnak. Az erőfeszítések, anyagi áldozatok sokszor hiábavalóak: a jogszabályok – egyfajta igazságosságra hivatkozva – komoly méltánytalanságokat is megengednek. (A jogcím nélküli azért nem legalizálhatja helyzetét, mert akkor igazságtalan előnybe kerül a "sorbanálló igénylővel" szemben.)

Egyszobás, komfortos, 30 négyzetméter, önkéntes foglalók. 9 éve laknak a lakásban. *"Kötöttek velünk egy ún. használati szerződést, de csak azt értük el vele, hogy jóhiszemű jogcím nélkülivé minősítették át. Én azt akartam, én hülye, hogy ha én itt lakom, tisztességesen fizessem, ami kell. De azt álmaimban sem gondoltam és nem is olvastam el rendesen, pedig feketén-fehéren ott volt, hogy a 6. hónaptól hatszorosára emelkedik a lakbér. Most havi 22ezer Ft."* A próbálkozás ellenére be sem jelentkezhetnek, nem fognak velük lakásbérleti szerződést kötni, nem vehetnek részt szociális lakáspályázaton, nem kaphatnak lakásfenntartási támogatást, más jogcím nélküliekhez hasonlóan egyik napról a másikra kitehetik őket – azaz fölöslegesen fizetnek.

Meglepően sok olyan esettel találkoztunk, ahol a lakás “elveszett”. Két esetben az ügyvéd okozta a kárt, (az egyik például megvette a már eladott házért veendő lakást). Gyakran az ügyfél tájékozatlansága, a bonyolult bürokráciában az eligazodásra való képtelenség okozta a kárt. Rosszul kötik meg a szerződéseket, nem tudják, hol kell információt szerezni az eladóról, stb.

(2 gyerekes család egy szobában) *“A házat Cegléden nem eladtam, hanem odaadtam egy ügyvédnőnek a papírokat, aki azt mondta, hogy tud nekem egy jó üzletet, hozzáteszi három csere alaphoz a lakást és akkor negyediknek visszakerül a ház az én nevemre és akkor még ezért az egészért összesen ad nekem 150.000.- forintot, hogy belementem ebbe a hármassal cserébe. Jó, ez megtörtént és akkor utána annyira felszívódott ez az ügyvédnő, hogy sehol nem találtuk meg.”*

A végső “megoldás” a hajléktalanság. Ez már “hivatalosan” is javallott:

Bárhová mentem mindenütt az volt a válasz, hogy a férjem menjen munkásszállásra, én meg anyaoththonba. (2 gyerekes, önkényes)

Van anyaoththon, és teljes “vertikumú” hajléktalan ellátás. Természetesen kevés a hely. A Vöröskereszt férfi szállójának vezetője szerint “sokaknak természetes dolog, a szegénykultúra természetes része lesz a szállón lakás: biztonságos, mert nem durva a felügyelő, jó a környezet. Beépült a társadalomba, mint a lakhatás megoldásának egy módja. Egyre “jobb állapotú” emberek veszik igénybe, egyre jobban kiszorulnak belőle a nylon szatyros bácsikák. A “belső” emberek nagyon szeretnék megválni, hogy kiket engednek be maguk közé. A megszokott időseket még beengedik. A piszkosakat, elhanyagoltakat, pszichiátriai betegeket nem engedik be.”

Nem helyben lakók, lakcím nélküliek

A kérdezettek közül többeknek jelentett nehézséget, hogy nem voltak helyben bejelentettek. Vannak jogim nélkül lakók, hajléktalanok, és olyan “albérlők”, szívességi lakók, akiket nem engednek bejelentkezni.

“Az a baj, hogy én vidékre tartozom, de vidéken meg elutasítanak engem, mert hogy nem is lakom ott, itt meg nem vagyok jogosult, mert nem vagyok bejelentve. De engem ide nem jelent be senki állandóra, így meg nem vagyok jogosult se lakásra, se

sem mire. Családi pótlékot, meg az anyasági segélyt megkaptam” . (Nő, 29, 2 pici gyerek)

Betegségek-rokkantság

Nagyon sok interjúalanyunk volt többé-kevésbé súlyos beteg. A betegség és szegénység okán többségük kap közgyógyellátást. Kevés olyan esettel találkoztunk, amikor az igazolványt valaki azért nem kapja meg, mert az orvos nem írja fel az összes szükséges gyógyszert.

“Annyi gyógyszereim vannak, hogy aztán a közgyógyellátásit is beadtam, de csak keveset írtak rá, így nem teszi ki az összeget havonta...A doktor csak 2000-et írt. Mondták benn, hogy 4.000.- forint kell, hogy meglegyen, csak akkor adják a közgyógyellátást. Most itt van ez a rengeteg gyógyszer és nem tudom kiváltani. Kettőt tudtam kiváltani belőle, azt ami a legfontosabb volt. Még van másik kettő, meg a pipát is ki kellene váltani, mert fulladok, ezzel kórházban is voltam” (Nő, 45)

A többségnél az a probléma, hogy sok fontos gyógyszer nincs a listán. Igen nehéz helyzetben vannak azok is, akik súlyos beteg hozzátartozót gondoznak.

A pénztelenség és kilátástalanság elkeserítő. Nem egyetlen eset, amikor valaki az öngyilkosság gondolatával foglalkozik:

(37,500 Ft. Nyugdíj, családi pótlék, fiatalabb fiát tartja el) “Mocskos egy helyzet, amiben most vagyunk, s nekem nagyon rossz, hogy a gyerekeket sem tudom megkímélni ettől. ...Mennyivel jobban járna a fiam, ha én nem élnék ... ki is számoltam, hogy mennyivel jobban jönne ki anyagilag ...Amíg tanul, addig kapná az árváságit, és lehet, hogy nem volna ilyen nyomorult”.

A rokkantosítás gyakran nehéz. Nyilvánvalóan súlyos esetekben sem egyértelmű a döntés. Egy interjúalany az előírt vizsgálat felületességéről beszélt. Egy másik a nehezen kivívható döntésről. “1979 óta cukros, inzulinozza magát... 1997-ben elkezdett vizesedni, tönkrement a lába. Tavaly óta művese kezelésre jár és a jobbszemére teljesen megvakult. Kétnaponta jár dialízisre.”. Leszázalékolták 68%-ra, most szeretné bejelenteni az állapotrosszabbodást és kéri a felülvizsgálatot.

Köztudott a rokkantosítások tervezett felülvizsgálata. Ettől szoronganak az érintettek, mert nincs alternatív megélhetési lehetőség.

Gyerekek

A legtöbb gyerekes családnál “a gyerek az első”. Ha egyáltalán van valamennyi pénz, a gyerek kap gyümölcsöt is, a far-hát mellé csak a gyerek kap a csirkemellből; havonta egyszer a hamburgert is megveszi a mama, hogy ne érezzék, annyival szegényebbek a többiekénél; egyes családoknál sok más rovására fizetnek különórát (ezek vagy középosztályból lecsúszott családok, vagy nagyon igyekvő romák). Van éhes gyerek, ha nem is állandóan, de hónap végén legföljebb üres kenyeret tud adni az anya. Sokan tudják, hogy a gyerek életlehetőségei múlnak az iskolán, és mégsem tudnak többet nyújtani.

“Szegény vagyok, mert a gyerekeimnek azt az alapvető ellátást nem tudom biztosítani abból, amit kapok az államtól azért mert iskolába jártam, dolgoztam, fizettem a juttatásokat és gyereket szültem, otthon vagyok és a gyerekeket nevelem – nem tudom azokat a dolgokat biztosítani nekik segítség nélkül, ami kell ahhoz, hogy tisztességes embert neveljek belőlük.” (Nő, 32, 3 gyerekes özvegyasszony)

“Tamás egy évig a Waldorf iskolába járt, szíve szerint Emese most is oda járatná mindkét fiát, de nem tudta fizetni tovább a havi 12 000 Ft-os tandíjat” (n, 28, 2 gyerek, munkanélküli, pánikbeteg)

A gyerekek jól tanulnak. Az idősebbnek “jó esélye van egy jobb gimnáziumra. Jövőre előkészítőre megy. Benne a reménységem, hogy ő kitör talán valahogy. De hát, ugye az anyagiak. Kellene számítógép, kellene angol tanárt fogadni mellé jövőre, de nem tudjuk megtenni. Van olyan szülő, aki meg tudja fizetni, és lehet, hogy a gyereke nem is olyan jó képességű, nekünk meg van egy jó képességű, de nem tudjuk ezeket biztosítani.” (nő, 30, 2 gyerek, szegények, rendezett élet.)

Segélyezés

A sokat emlegetett alacsony segély nagyjából ezt jelenti:

N. (16 éves fiát tartja el) kapja a családi pótlékot, tartásdíjat, rendszeres gyermekvédelmi támogatást, a rokkantosság utáni jövedelmet (kb. 18000), az aktív korúak rendszeres szociális segélyét, a közgyógyellátást és minden évben háromszor a rendkívüli szociális segélyt (karácsony, húsvét, és ha kezdődik az iskola). E mellett papírt gyűjt.” Egy kocsinyi papír kb. 900 Ft, volt olyan, hogy egy nap négy kocsi is összegyűlt, de általában, csak egy kocsi gyűlik össze, és sokszor nem is tudok menni gyűjteni. .. A papírt bicikli mögé kötött kiskocsival szállítom. Ha a kezem bírná, ebből

meg is lehetne élni. Így is végül is a segélyekből és a papírozásból együtt jövünk ki úgy, ahogy. A szociális ellátásokból és a papírozásból jön össze kb. havi 53 000 Ft.” (Nő, 50)

A segélyezésből kimaradók egy részének egyszerűen nincs elég információja. Lehet, hogy egyáltalán nem tud a lehetőségekről. Lehet, hogy nem tudja, ő maga jogosult-e. Olykor fél a segélykérés nehézségeitől. Egyébként az önkormányzat tájékoztatása szerint most már egy előadó intéz egy esetet. A megkérdezettek egy része azonban “ablakos rendszerről” beszél, ahol “van, aki aranyos, van aki nem”, és ezen múlhat a segély ügye, vagy egyáltalán a kérelem beadása.

“Nem tudom én, hogy hogy vannak ezek a segélyek. Van, amikor beadtam és elutasítottak, hogy van keresetem, meg ilyen dolgok. Az az igazság, hogy én szegyenlem, de megmondom, hogy nem is nagyon tudom, miket szoktak írni.... Szóval már inkább nem is kérek, mert úgy is elutasítanak, szóval nem csinálom, mert csak szegyenkezik az ember.” (Nő, 50, ha nincs közmunka, nincs semmi jövedelme)

“Az adatlap az önkormányzatnál van, ahol az igénylést rögtön ki lehet tölteni. De sose segítettek. Volt, hogy haza kellett vinni az igénylő lapot, mert olyan ideges voltam, hogy remegett a kezem”. (Nő, 53, munkanélküli, még nem nyugdíjogosult)

Az ismerten rossz segélyezési szabályok miatt egy kis javulás – közmunka vállalás a segély helyett, vagy néhány százalékos nyugdíjmelés –segélymegvonást és jövedelemcsökkenést okoz.

“Tavaly még kaptam rendszeres gyermekvédelmi támogatást, 4.200 Ft.-ot, de a januári 8 % nyugdíjmeléssel az önkormányzat megvonta, mert túlmentem az összeghatáron. Így aztán most 1. 800 Ft-l kevesebb van, mint tavaly volt. Az érettségi évében: Szalagavató, bankett, öltöny kellene...” (Nő, 50, egy gyereket egyedül nevel.)

Információ hiánya

Nagyon sok esetben találkoztunk azzal, hogy egyáltalán nem, vagy későn jutottak az egyébként jogosultak ahhoz az információhoz, hogy valamilyen ellátásra joguk lenne. Többen sok hónapos késéssel kértek gyermekvédelmi támogatást. A legnagyobb információhiány valószínűleg az ápolási díjnál van. Ezt még a mi kis mintánkban is több, súlyosan beteg vagy halmozottan fogyatékos hozzátartozójánál tapasztaltuk. Az ILO-POV kutatás is azt mutatta, hogy a hagyományos társadalombiztosítási ellátásokról és a családi pótlékról sokkal többen tudtak, mint az újabb és szelektív támogatásokról.

“Hiba volt, most nem lenne gondom, nekem nem lenne probléma a nyugdíjammal, a korom miatt, én is hibáztam, mert minden hónapban kellett vinnem a Kék Golyóba, és elég későn, igazából a házi orvosom hibázott, mert szóltam a doktornőnek, hogy nem megy a táppénz, már minden tartalék pénzem feléltük, írjon már olcsóbb gyógyszert. Teljesen megdöbbsent, hogy “Jézus Máriám, hát nincs ápolási díjon?” Azt se tudtam mi az”.

3. Néhány javaslat

A szegénység enyhítése nem sikeres: a jelek szerint a szegénység mélyül, az elkeseredettség nő. A segélyezés hiányosságai elég jól ismertek. A most készülő reform ezeket többnyire figyelembe veszi. Itt csak néhány, kevesebbet emlegetett problémára hívjuk fel a figyelmet.

A rászorulóknak elérése

A legjobb információs rendszer sem érhet el mindenkit, és sokan akkor sem kérnek segítséget, ha tudnak a lehetőségről. A CSSK-k hagyományosan azokkal foglalkoznak, akik felkeresik őket. A Csepeli CSSK (részben e kutatás kapcsán) fogalmazta meg a maga számára, hogy érdemes lenne valamilyen rendszert kialakítani arra, hogy ők maguk is keressék, majd felkeressék az ellátatlanokat. (Ezt Csepelen megkönnyíti a meglehetősen gettósodott lakóterületi elkülönülés, de nem teljes megoldás.) A szükséglet elég világosan látszik, a CSSK-k terhelése azonban túl nagy. Szegényebb környezetben működő CSSK-k költségvetésébe ezt a feladatot be kellene kalkulálni.

Fekete munka fehéritése

Tudjuk, hogy nagyon sok kísérlet történik ez ügyben, nagyon mérsékelt sikerrel. Az ismert problémákon túl vizsgálatunk egy kevésbé ismert olyan tényezőre hívta fel a figyelmet, amely a munkavállalókat ösztönözhetné a fehéritésre. A fekete munka egyik vonzereje *a napi bérfizetés*. Ez ma a “hivatalos” munkáknál szinte teljesen hiányzik. Külön tanulmányt igényelne, hogy a bérfizetések gyakorisága hogyan függ össze a körülményekkel. Ez vagy a munkavállaló, vagy a kor követelményeihez igazodott. A háború előtt a munkások különböző kategóriái napi vagy heti bért kaptak, a havi fizetés már magasabb státus jelzett. A háború után az ország gazdasági helyzetének javulásával váltotta föl a heti bért a félhavi, majd havi fizetés. Most a szegényebbek körében ismét a rövidebb periódusos bérfizetésre van igény. Az azonban további kérdés, hogy a munkáltatókat hogyan lehetne készíteni a sokkal több adminisztrációval járó napi vagy heti bér fizetésére.

A feketén munkavállalók számára az egyik nagy hátrány mindenféle jog és biztosítás hiánya. Az önkormányzati vezetőkkel való beszélgetés során felmerült, hogy megszervezhetőek lennének a “szegények társpénztárai”, nem banki szabályok szerint működő “mutueljei”, azaz önkéntes kölcsönös biztosítói, amelyek valamilyen áttételes módon kapcsolódhatnának a kötelező nyugdíjbiztosításhoz és egészségbiztosításhoz. Ösztönzés (természetesen állami támogatással) többféle képzelhető el. Lehetne 20 (stb.) százalékkal magasabb segílyt adni annak, aki biztosított, vagy kedvezményes gyógyszert, vagy a gyerekeknek üdülést, stb. Az ilyen típusú (ismeretség-alapú, “törzsi”) pénztárak a világ számos szegény vidékén ismertek.

Lakásvesztés

Az önkormányzat is tisztában van vele, hogy a jelenlegi “struccpolitika” – tudják, hogy jogcím nélküli és 1 milliós adóssága van, de “sajnálják” kilakoltatni épp úgy nem vezet sehová, mint a kilakoltatás, és a gyerekek állami gondoskodásba vétele (lassan évi 2 millióért).

Egyfelől nyilvánvaló, hogy országosan is *a lakásvesztés megelőzését prioritássá ellene tenni, amihez információ, szociális munka és pénz kell.* Erre talán ma van esély.

Másfelől kell valami megoldás az első lakást keresőknek, és a régi lakást költségek miatt feladóknak. A szociális lakásépítésre egyrészt nincs pénz, másrészt lassú. Pillanatnyilag a legkézenfekvőbb és elérhető közelségben lévő eszköznek *az “albérletnek” nevezett megoldások legalizálása és támogatása látszik.* Az önkormányzati tulajdonú lakásoknál ez viszonylag egyszerű. A magántulajdonban lévő lakásoknál annyival bonyolultabb, hogy a tulajdonosnak biztosítékok kelljenek.

Minimális jövedelmi szint fontossága

Már többször utaltunk a segélyezési rendszer reformjának szükségességére, ami – úgy tűnik – folyamatban is van. A folyamat azonban hosszúnak és bizonytalanannak ígérkezik. Ugyanakkor nő a segélyezették nyomora. *“Ott fenn nem is tudják, itt lenn milyen szegénység van”* – mondják. A zálogba tehető értékek zöme már elveszett, mert nem tudják kiváltani. Ami eladható, már eladták. A szélesebb családi körben is sok a munkanélküli és kifogytak a tartalékok, így nehezebb kérni.

Információ nyújtás

Az információk terjesztése, a jogok és lehetőségek ismertetése *senkinek nem dolga vagy, pláne, kötelessége*. Az önkormányzat többnyire azzal a kéréssel foglalkozik, amivel hozzáfordulnak. Nincs olyan tisztviselő, akinek ez lenne a munkaköri feladata. (Sőt, az önkormányzatok általában ellenérdekeltek az információk terjesztésében, mert ez többletfeladattal és többletkiadással jár.) Viszonylag sokan a CSSK-tól kaptak információt, majd konkrét segítséget is. Ez fontos információs pont, de csak akkor működik, ha valaki már eljut a CSSK-ba, amiről szintén információ kellene, de nincs. Az ápolási díj lehetőségéről elvileg a háziorvosnak kellene a hozzátartozót tájékoztatnia, de ez gyakran nem történik meg. Találkoztunk fél éve agyhalálban szenvedő gyermekét otthon ápoló anyával, aki 3-4 hónap után tudta meg, hogy igénybe vehet ápolási díjat, vagy rákos férjét ápoló asszonnyal, akinek három év munkaviszonya és a nyugdíjjogosultsága veszett el, mert nem tudott arról, hogy ápolási díjat kérhetett volna. A lakhatási támogatásról és adósságkezelésről a szegények akkor szereznek tudomást, amikor már késő.

Javaslatunk: Minden lehetséges helyen – az önkormányzati ügyfélszolgálati irodán, postán, a sarki fűszereknél, iskolában, önkormányzati előcsarnokban, templomokban – nagyon egyszerűen megírt tájékoztatók kellene, az összes lehetőségről is, meg egyes ellátásokról is. Ha a megírás stílusa megfelelő, ez bátorítást is adhat a kéréshez. E mellett az ügyfélszolgálati irodán kellene egy olyan “pult”, amely semleges módon jelzi, hogy nehéz helyzetben oda lehet fordulni kérdéssel (azaz nem “segélyt”, hanem “segítséget” kínál). Ezekre a lehetőségekre a médián keresztül fel kellene hívni a figyelmet.

Abszolút prioritásnak tartjuk – akár törvénymódosítás nélkül is – a meglévő segélyek színvonalának rugalmas emelését. Minthogy a segélyek célzása nem rossz, ez különös veszteségek nélkül megoldható. Ha nem is tűzhető ki valamilyen garantált minimum elérése, legalább néhány megoldás megfontolandó:

- ***A jövedelempótló támogatás visszaállítása;***
- ***A segély, első renden a gyermekvédelmi támogatás összegének differenciálása a család körülményei szerint;***
- ***A segélyek összegének bérekhez viszonyított karbantartása.*** (A nyugdíjminimumhoz igazítás garantálja a bérektől való elszakadást, és ezzel a relatív elnyomorodást).
- ***KÜLÖNÖSEN FONTOS: Ha kisebb jövedelemelkedés miatt jogvesztés történik, biztosítani kell a fokozatos elvonást.***

Tudjuk, hogy a költségvetési szigor időszakára előtt állunk, adócsökkentési ígérettel. Meggyőződésünk azonban, hogy a társadalommal “megbeszélhető”, hogy adócsökkentés helyett a szegénység növekvő és iszonyatos problémáján könnyítsen a társadalom.

TÁBLÁZATOK

1. A minták összehasonlítása:

Három eloszlást mutatunk be: az ILO-PSS-ét (országos minta, 60 éven aluli háztartásfők); ennek alsó harmadát; és az ILO-POV mintáét (60 éven aluli háztartások, egy főre jutó jövedelem 20000 FT alatt). Figyelemreméltó az országos minta (PSS) alsó harmadának és a csak alsó harmadra vonatkozó ILO-POV mintának a hasonlósága.

1.1. ILO-PSS és ILO-POV minták összetétele: A háztartásfők szociológiai jellemzők szerinti százalékos megoszlása

A minta megoszlása a háztartásfők jellemzői alapján	ILO-PSS	ILO-PSS alsó harmad	ILO-POV
A háztartások száma (N)	1001	274	1047
%	100	100	100
<i>A háztartásfő iskolai végzettsége</i>			
8 osztály vagy kevesebb	20	35	40
Szakmunkásképző iskola, szakiskola	37	44	40
Középiskola	30	19	18
Főiskola, egyetem	13	2	2
Összesen	100	100	100
<i>A háztartásfő alkalmazási viszonya, gazdasági aktivitása</i>			
Alkalmazott	70	52	57
Vállalkozó, vállalkozás tulajdonosa	7	6	5
Szövetkezeti tag	1	1	1
Gyermekgondozási ellátáson lévő	1	3	3
Munkanélküli	6	15	17
Nyugdíjas (időskori/ leszázalékolt az ILO-POV-ban)	13	18	15
Egyéb (segítő családtag, diák, egyéb eltartott)	2	5	2
Összesen	100	100	100
<i>A háztartásban élő gyermekek száma</i>			
Nincs gyerek	53	36	23
Egy gyerek	26	28	30
Két gyerek	15	20	26
Három vagy több gyerek	6	16	21
Összesen	100	100	100

1.2. ILO-PSS és ILO-POV minták jövedelmi szintje: Az egy főre jutó és az egy fogyasztási egységre jutó havi jövedelem átlaga jövedelem-harmadonként az ILO-POV és az ILO-PSS kutatásban (forintban)

Jövedelem harmadok	Egy főre jutó havi jövedelem, ILO-POV	Egy főre jutó havi jövedelem, ILO-PSS	Egy fogyasztási egységre jutó ekvivalens jövedelem, ILO-POV	Egy fogyasztási egységre jutó ekvivalens jövedelem, ILO-PSS
Alsó harmad	9,900	15,100	14,200	20,500
Középső harmad	16,000	26,500	22,800	35,100
Felső harmad	20,500	47,400	29,100	58,800
Összesen, átlag	15,400	29,500	22,100	38,200

1. A segélyezés arányai és célzottsága az ILO-PSS mintában

Segélyezettnek tekintett az ILO-PSS-ben: aki (vagylagosan) részesült az alábbiakban: munkanélküli járadék, jövedelem- pótló támogatás, gyermekvédelmi támogatás, más rendszeres segély, rendkívüli segély, lakhatási támogatás, közműtámogatás, egyéb közsegély. Ezek közül a munkanélküli járadék nem jövedelemigazoláshoz kötött. (A kérdőívnel követtük el a hibát.)

Segélyezettnek tekintett az ILO-POV-ban: minden fenti, rászorultsághoz kötött ellátás, kivéve a munkanélküli járadékot.

Segélyezettnek tekintett a csepei mintában: mint ILO-POV

ILO-PSS – össznépeségre vonatkozó - ADATOK:

1.1. Rászorultság alapú segélyezett aránya ekvivalens jövedelem harmadokban

Jövedelem harmadok	Segélyezett háztartások aránya, %
Alsó harmad	45
Középső harmad	13
Felső harmad	4
Összesen	20
N (háztartások száma)	813

1.2. Rászorultság alapú segélyezett aránya ekvivalens jövedelem ötödökben

Jövedelem ötödök	Segélyezett háztartások aránya, %
Alsó ötöd	55
2. ötöd	24
3. ötöd	12
4. ötöd	6
Felső ötöd	2
Összesen	20
N	813

1.3. Rászorultság alapú segélyezettek aránya ekvivalens jövedelem tizedekben

Jövedelem tizedek	Segélyezett háztartások aránya, %
1 (legszegényebb)	55
2	56
3	26
4	23
5	13
6	12
7	5
8	8
9	3
10 (leggazdagabb)	1
Összesen	20
N	813

1.4. Azon háztartások aránya, amelyekben az alábbi problémák előfordulnak az egyes jövedelem ötödökben

(n=813, csak, ahol volt jövedelemadat)

Probléma: a háztartásban van, %	Alsó ötöd	2. ötöd	3. ötöd	4. ötöd	Felső ötöd	Összesen
	Segélyezettek aránya az összes megfigyelt háztartás %-ában					
Munkanélküli	66	46	27	25	13	35
Beteg vagy fogyatékkal élő	25	18	15	19	9	17
Lakással kapcsolatos adósság	18	14	4	6	8	10
3 vagy több gyerek	20	7	6	1	2	7
Egy 5 fokú skálán legalulra helyezik magukat	40	20	10	12	1	17

1.5. Rászorultság alapú segélyezettek aránya ekvivalens jövedelem harmadokban, a 18 éven aluli gyermekek száma szerint, %

Gyerekszám	Alsó harmad	Középső harmad	Felső harmad	Összesen
	Segélyezettek aránya az összes megfigyelt háztartás %-ában			
Összesen, %	45	13	4	20
N	274	266	274	814
0 gyermek	39	11	2	12
1 gyermek	40	18	4	20
2 gyermek	52	30	10	22
3+ gyermek	56	24	0	30

1.6. Rászorultság alapú segélyezett aránya kiemelt ekvivalens jövedelem ötödökben, a 18 éven aluli gyermekek száma szerint, %

Gyerekszám	Alsó ötöd	Középső ötöd	Felső ötöd
Segélyezett aránya az összes megfigyelt háztartás %-ában			
Összesen, %	55	12	2
N	169	167	162
0 gyermek	46	10	2
1 gyermek	57	19	3
2 gyermek	64	12	0
3+ gyermek	63	0	0

2. A segélyezés arányai és célzottsága az ILO-POV mintában
(A 60 éven aluli népesség alsó 30 százalékát reprezentáló 1000 háztartás)

2.1. Rászorultság alapú segélyezett aránya ekvivalens jövedelem harmadokban
SZEGÉNY MINTA!

Jövedelem harmadok	Segélyezett háztartások aránya, %
Összesen, %	61
N	1000
Alsó harmad	67
Középső harmad	66
Felső harmad	50

2.2. Rászorultság alapú segélyezett aránya ekvivalens jövedelem ötödökben
SZEGÉNY MINTA!

Jövedelem ötödök	Segélyezett háztartások aránya, %
Összesen, %	61
N	1000
Alsó ötöd	68
2. ötöd	69
3 ötöd	65
4. ötöd	56
Felső ötöd	49

2.3. Rászorultság alapú segélyezettek az eltartott gyermekek száma szerint a jövedelem harmadokban, %

SZEGÉNY MINTA!

Eltartott gyermekek száma	Alsó harmad	Középső harmad	Felső harmad	Összesen
Segélyezettek aránya az összes megfigyelt háztartás %-ában				
Összesen, %	67	66	50	61
N	344	344	341	1047
0 gyermek	46	33	22	34
1 gyermek	68	78	55	67
2 gyermek	78	72	58	65
3+ gyermek	90	92	69	86

2.4. Rászorultság alapú segélyezettek aránya kiemelt jövedelem ötödökben, az eltartott gyermekek száma szerint, %

SZEGÉNY MINTA!

Eltartott gyermekek száma	Alsó (1.)ötöd	Középső (3.) ötöd	felső (5.) ötöd	Összesen
Összesen, %	68	65	49	61
N	205	204	207	1047
0 gyermek	52	29	15	34
1 gyermek	66	78	58	67
2 gyermek	78	71	50	65
3+ gyermek	86	97	65	86

3. A segélyezéssel elért jövedelmek színvonala

3.1. Rászorultság alapú segélyezettek aránya a gyermekek száma és a szerint, hogy van-e a háztartásban aktív kereső, %.

ILO-PSS országos minta, 60 éven aluli háztartásfők

	Van aktív ker	Nincs aktív ker	Összesen
Segélyezettek aránya az összes megfigyelt háztartás %-ában			
Összesen, %	14	31	18
N	796	205	1001
Gyerekszám			
0 gyermek	8	20	12
1 gyermek	16	47	20
2 gyermek	19	71	22
3+ gyermek	29	73	40

3.2. Egy főre jutó jövedelem gyermekszám szerint, ha volt és ha nem volt segély, ezer Ft, ILO-PSS országos minta, 60 éven aluli háztartásfők

Gyermekek száma	Nem volt segély	Kapott segélyt	Összesen
Egy főre jutó havi jövedelem, ezer Ft			
0	38,6	21,1	26,2
1	28,3	18,6	21,2
2	25,2	16,2	22,9
3+	18,5	11,7	15,8
Összesen	32,5	17,9	29,5

3.3. Egy főre jutó jövedelem az aktív keresővel rendelkező és nem rendelkező háztartásokban, ha volt és ha nem volt segély, ezer Ft,

ILO-PSS minta, 60 éven aluli háztartásfők

	Nem volt segély	Kapott segélyt	Összesen
Egy főre jutó havi jövedelem, ezer Ft			
Van aktív kereső	33,5	19,4	31,2
Nincs aktív kereső	27,9	15,3	23,4
Összesen	32,5	17,9	29,5

Melléklet

A szűrővizsgálat tapasztalatai

Az interjúalanyok kiválasztását egy szűrőfelmérés előzte meg. Közel 600 családot kerestünk meg, velük történt az adatlapok felvétele, amelyekből végül 479 került feldolgozásra. A minta nem reprezentatív¹⁴, az így nyert adatok alapján azonban megfogalmazható néhány további kérdés, illetve megerősíthető néhány eddigi ismeretünk a segélyezési rendszerről.

A felkeresett háztartások többsége (88%) rendelkezik valamilyen szociális transzferjövedelemmel, önkormányzati támogatásban¹⁵ 39,5% (189 háztartás) részesül.

A leggyakoribb segélytípus a rendszeres gyermekvédelmi támogatás (41% részesül ebben, a segélyezettek 22%-a más önkormányzati támogatásban nem is részesül). A közgyógyellátás és az eseti segély tekinthető még elterjedt támogatási formának (35, illetve 32%). Lakásfenntartási támogatásban 19, aktívkorúak rendszeres szociális segélyében 18% részesül.

Az elemzés során négy szegénység definíciót alkalmaztunk

- *Jövedelmi szegénység:* azok a háztartások, melyekben az egy főre jutó jövedelem nem éri el a nyugdíjminimumot¹⁶
- *Fogyasztási szegénység:* azok a háztartások, melyek összkiadásában az élelmiszerre fordított kiadások meghaladják a 45%-ot¹⁷
- *Szubjektív szegénység:* azok a háztartások, melyek saját magukat egyértelműen szegénynek minősítik
- *Lakhatási szegénység:* azok a háztartások, amelyeknek lakáskörülményei rendezetlenek (albérlet, szívességi megoldások, jogcímnélküliek, hajléktalanok).

A fenti szegénységtípusokat alkalmazva a megkérdezettek

¹⁴ Csepelen (sokféle egyéb kísérlet mellett) az a térkép határozta meg a vizsgálandó körzeteket, amely a kerület díjhátralékos háztartásainak az elhelyezkedését ábrázolja. A leginkább érintett részekben folyt az adatlapok és az interjúk felvétele. Ezek között található volt lakótelepi és külterületi leromlott állapotú településrész egyaránt. Szigetszentmiklóson Lakihegyen folyt a kérdezés. Ez a terület egy hosszabb időszakban építési tilalom alá eső terület volt, volt uradalmi cselédek éltek itt régi, leromlott épületekben, később roma lakosság költözött be, illetve roma háztartásokat költöztettek ide. A lakóterület ma is többé-kevésbé zárt/elzárt részét képezi a településnek.

¹⁵ Aktív korúak rendszeres szociális segélye, ápolási díj, rendszeres gyermekvédelmi támogatás, időskorúak járadéka, díjhátralék támogatás, lakásfenntartási támogatás, közgyógyellátás, eseti segély

¹⁶ Ennek a jövedelemküszöbnek alkalmazását a segélyezési gyakorlat indokolja

¹⁷ Havasi Éva alkalmazza ezt a definíciót (Havasi Éva: Szegénység és társadalmi kirekesztettség a mai Magyarországon, Szociológiai Szemle, 2002.4.51-71.)

- 31%-a nem szegény (N=149)
- 31% egy szempont alapján szegény (N=150)
- 38% a vizsgált 2-4 szempont alapján szegény (N=180). (1.1.táblázat)

1.táblázat:

A szegénység halmozódása

	N	Minta megoszlása, %
Nem szegény	149	31,1
Egy szempont alapján szegény	150	31,3
Több szempont alapján szegény	180	37,6
Összesen	479	100,0

A kerület segélyezési gyakorlat hatásossága: az önkormányzati támogatások legnagyobb százalékban a több szempont alapján is szegénynek minősülő háztartásokat éri el. Ugyanakkor a több szempontból szegénynek minősülő háztartások fele kimarad, nem részesül ezekből a támogatásokból. (1.2.táblázat)

2.táblázat

halmozott szegény * részesül-e önkormányzati segélyben a háztartás? Crosstabulation

			részesül-e önkormányzati segélyben a háztartás?		Total
			nem	igen	
halmozott szegény	nem szegény	Count	109	40	149
		% within halmozott szegény	73,2%	26,8%	100,0%
	egy szempont alapján szegény	Count	92	58	150
		% within halmozott szegény	61,3%	38,7%	100,0%
	több szempont alapján szegény	Count	89	91	180
		% within halmozott szegény	49,4%	50,6%	100,0%
Total		Count	290	189	479
		% within halmozott szegény	60,5%	39,5%	100,0%

A segélyezési gyakorlat sajátosságaira utal (egyszerre hány segélytípusban részesülhet egy háztartás), hogy a legsúlyosabban veszélyeztetett csoport esetében (az ide tartozó háztartások szinte minden jogosultsági kritériumnak megfelelnek) a megkérdezettek csaknem fele tud olyan önkormányzati támogatásról, melyre jogosult lenne, de abban mégsem részesül.

A szegénység mélységére és a kedvezőtlen helyzet tartósságára utal, hogy a több szempontból szegények 49%-a nem lát reményt arra, hogy helyzete a jövőben alapvetően változzon. (3. táblázat)

3. táblázat

Elmaradt segélyek és jövőkép az egyes szegénységtípusok szerint

	Van-e olyan segély, amire jogosult lenne, de nem kapja (%)	Reménytelennek látja a jövőt (%)
Nem szegény	22	18
Egy szempont alapján szegény	29	32
Több szempont alapján szegény	49	50
Összesen	100	100

A következő táblázat néhány jellegzetes csoport esetében mutatja be egyrészt a saját helyzet megítélését, másrészt az önkormányzati támogatások néhány ismervét. (5. táblázat) Az adatok arra utalnak, hogy

- az alacsony jövedelmű háztartások viszonylag jelentős részét eléri a támogatások, a nyugdíjminimum alatti egy főre jutó jövedelemmel rendelkező háztartásoknak csaknem 60%-a segélyezett
- a háztartástípusokat tekintve a gyerektelen háztartásoknak a legkisebb az esélyük arra, hogy önkormányzati támogatásban részesüljenek és az egyszülős háztartások a leginkább segélyezettettek
- a háztartások többsége egyféle rendszeres segélytípusban részesül, azt egészíti ki az esetek egy részében a rendkívüli gyermekvédelmi támogatás vagy az átmeneti segély (egy háztartás csak egyféle "krízis" támogatásban részesülhet)

5. táblázat

A segélyezés jellemzői és a háztartás helyzetének megítélése különböző háztartástípusokban

Háztartás ...	Saját helyzet megítélése: egyértelműen szegény (%)	Reménytelennek ítélt jövő (%)	Önkormányzati segélyben részesül (%)	Az önkormányzati segélyek átlagos száma	Az egyfőre jutó jövedelem (támogatásokkal együtt) nem éri el a nyugdíjminimumot	Van olyan segély, amelyre jogosultak lennének, de nem részesülnek benne (%)
Aktív felnőtt nélkül (N=205)	54	49	53	1,4	29	38
Tartósan munkanélküli felnőttel (N=127)	53	39	47	1,3	49	44

Gyesen/gyeden/gyeten lévő felnőttel (N=99)	32	26	47	1,2	40	34
Nyugdíjas felnőttel (N=117)	34	38	37	1,3	10	32
Rokkantnyugdíjas felnőttel (N=99)	48	54	58	1,6	25	35
Gyerekes háztartás (N=254)	37	29	43	1,3	41	37
Gyerektelen háztartás (N=218)	35	41	35	1,4	12	31
Egyedülálló felnőtt (N=99)	42	44	42	1,4	11	36
Egyszülős háztartás (N=99)	52	34	60	1,5	40	41
Roma háztartás (N=91)	59	42	45	1,4	66	49
Egy főre jutó átlagos jövedelem nem éri el a nyugdíjminimumot (N=132)	57	39	57	1,5	100	53
Fogyasztási szegénység (N=207)	43	38	43	1,4	44	39
Lakhatási szegénység (N=95)	58	40	43	1,3	38	40
Szubjektív szegénység (N=171)	100	61	51	1,4	43	48
Teljes minta (N=479)	36	34	39	1,4	28	34

A segélyezés hatékonyságát kérdőjelezi meg, hogy a segélyezett családok 40%-nál a felhasználható jövedelem a szociális támogatásokkal együtt sem éri el a segélyezési küszöb, a nyugdíjminimum összegét. Háztartástípusok szerint vizsgálva a jövedelmi helyzetet, különösen rossz helyzetben vannak a roma családok és a több szempont alapján szegénynek minősülő háztartások¹⁸, esetükben a háztartások 66, illetve 64%-ban nem éri el az egy főre jutó jövedelem a 21800 Ft-ot.. (5-6-7. táblázat)

¹⁸ A több szempont alapján szegénynek minősített háztartások 34%-a roma háztartás

6. táblázat

részesül-e önkormányzati segélyben a háztartás? * egyfőre jutó jövedelem eléri-e a nyugdíjminimum összegét? Crosstabulation

			egyfőre jutó jövedelem eléri-e a nyugdíjminimum összegét?		Total
			igen	nem	
részesül-e önkormányzati segélyben a háztartás?	nem	Count % within részesül-e önkormányzati segélyben a háztartás?	233 80.3%	57 19.7%	290 100.0%
	igen	Count % within részesül-e önkormányzati segélyben a háztartás?	114 60.3%	75 39.7%	189 100.0%
Total		Count % within részesül-e önkormányzati segélyben a háztartás?	347 72.4%	132 27.6%	479 100.0%

7. táblázat

halmozott szegény * egyfőre jutó jövedelem eléri-e a nyugdíjminimum összegét? Crosstabulation

			egyfőre jutó jövedelem eléri-e a nyugdíjminimum összegét?		Total
			igen	nem	
halmozott szegény	nem szegény	Count % within halmozott szegény	149 100.0%		149 100.0%
	egy szempont alapján szegény	Count % within halmozott szegény	133 88.7%	17 11.3%	150 100.0%
	több szempont alapján szegény	Count % within halmozott szegény	65 36.1%	115 63.9%	180 100.0%
Total		Count % within halmozott szegény	347 72.4%	132 27.6%	479 100.0%